

MÍTOSZ? FILOZÓFIA?

A mítosz az egyetemesség emberi formája: a világ és az emberi sors találkozója a mítosz; maga az emberi sorssá zsugorított végtelen. Az embersorssá lett végtelen erkölcsi formában az ember belső tulajdonává válik; s azután ráárad a világra, erkölcsivé teszi a végtelent. A mítosz az egyetemesség emberi formája: a megsejtett egyetemesség erkölcsi vízióra ébred, a világ önmagával találkozik, és érezni kezdi önmagát. A mítosz az egyetemesség emberi formája: a mítoszban a világ anyává változik, a dolgok és emberek élő és vergődő és pusztuló teremtőjévé lesz.

Az antik mítosz valószínűleg a ráció filozófia előtti állapota. Ha az állapot kifejezést abban az értelemben használjuk, ahogy például ebben az összetételben is előfordul: a mozgás – állapot. A mítosz az értelem és az ész közötti mozgás állapota: az értelem erőfeszítése, hogy az érzékiségben felvillanó egységességet, az ész számára még megragadhatatlan teljességet egyetlen átfogó képben átélje. A mítosz szerkezete: a kép logikája; az átélésben megragadott világ a kép egységében sugallja a világ szerkezetét.

A filozófia: logikai világkép. A mítoszon túl, de nem a mítoszból, hanem a mítosz ellenében azért jön létre, mert a ráció az érzékiségtől mentesen fogalmakban kívánja megragadni a világot. Mert tudja, hogy a végtelen érzékileg megragadhatatlan: az érzéki mindig meghamisítja az általánosságot, a fogalom viszont általánosság. Az általánosság csak általánosság révén fogható be a rendbe: a filozófia a fogalmak általános rendjében akar a végtelenség – egyetemesség hordozójává lenni.

De: a filozófia a ráció kívánságában mint óhaj, vágy maga is erkölcsivé válik, a logikai sugallatban maga is metaforává szelídül, a logikai fogalmak szűk körében maga is képpé, mítosszá alakul. A ráción túl ismét csak mítosz van: de ez már nem antik mítosz, nem erkölcsi sorsmítosz, hanem a megismert világ és a logikai világ határain túl magának

a határnak, a határ létének érzékelése: modern mítosz, a káosz racionális leküzdése.

Ebben a leküzdésben van a modern mítosz morális ereje. A modern mítosz nem moralizál, mert eleve morális: a megragadásban a határ, az örökké mozgó, örökké más „végső tények” mint a végső tények hiánya, mint a határok határtalansága a meghaladásra való igényt sugallja. Ebben a sugallatban az utópikus elem mint a meghaladás lehetőségébe vetett hit van jelen. A mítosz eleve morális, hiszen a meg nem ragadottat az utópikus hitben birtokába veszi: az antik mítosz közvetlenül a sors rangjára emeli az egyetemességet, a modern mítosz az egyetemességhez hozzáteszi a megragadhatóság, a rend hitét; az antik mítosz a filozófia előtt van, a modern mítosz a filozófia után, de mindkettő az emberi egyetemesség formája, eddig talán az egyetlen formája.

Minden nagy emberi mítoszban történelmileg változó formában és történelmileg meghatározott alakzatokban az ös-dilemma fogalmazódik újra: képes-e ez a nem, az emberi nem, befutni a maga útját, képes-e megvalósítani a benne rejlő lehetőségeket? A mítosz mint struktúra az emberi nem történelmileg feltételezett lehetőségeinek a modellje; a konkrét történelmi helyzet, a konkrét történelmi perspektíva az a forma, amely elsődleges tartalomként az emberré válás aktuális fordulatait rögzíti.

A mítosz embertelen kín: a konkrét történelmi helyzet hideg sorssá lesz benne, a sors pedig a történelemben fel-forrósodott egyedi emberi életté. A meghosszabbodás, a továbbnyúlás, az egyediségből való kitörés lehetőségének mítosszá vált sugallatában minden kor embere a magakeresés indítékait találja meg; a konkrét történelmiségben a rend, a lehetőségek fellazulásának lázító példáját látja. A mítosz két dimenziója: az egyetemesség az Örökben, a Sorsban meg látott világ és az egyénben véget érő Egyetemes. A két dimenzió ellentmondása elméletileg feloldhatatlan, ellentmondásos összhangjuk megteremtése: művészet.

A mítosz belső harmóniája a harmónia hiányának művészi kifejezése: a művészi kifejezés harmonikus, amit a mítosz kifejez, az a harmónia hiánya. Kompenzáció a mítosz, de mint művészi kompenzáció szimbólum csupán, az antagónizmusoktól terhes élet szimbóluma. „Három mozzanat egye-

sül a mítoszban – írja Ernst Fischer *Művészet és koegzisztencia* című könyvében –: nagy képekben a természetről szól; felejthetelen helyzetekben és alakokban elbeszéli az emberi nem történetét; a természet és a történelem példázat az ember születéséhez és növekedéséhez, a meghasonláshoz és halálhoz. Természetnek, történelemnek és emberi egzisztenciának ez az összefonottsága, ez a mélységesen *szimbolikus* jelleg – ez az alapja a mítosz hatalmának, és ebben rejlik nélkülözhetetlensége.”

Az „összefonottság” maga a szimbólum, ebben van a mítosz „örök kép” mivolta, ahogy azt Kerényi Károly állítja, ellentétben azzal, amit Fischer vele szemben, és saját – előbb idézett – megállapításához korántsem hüen állít, amikor a mítoszban „az ember valóságos történetét” keresi. A mítosz nem sűrített és emelkedett módon elbeszélte történelem: a mítosz az *emberi* lét struktúrája, ahogy ez a lét az egyetemesség küszöbén átéli a maga lehetőségeit és korlátait.

Ebből fakad a mítosz olvasóinak az a pszichikai érzése, mintha a szimbólumot mint saját sorsának jelképét már átélte volna, a szimbólum maga válik az átélés közvetlen tárgyává. A mítosz megszünteti a tudatban a történelmet, és az egyetlen csomópontba sűrített ösztörténelmi folyamat eleven részességének érzését sugallja. Ha a szimbólumot az olvasó „már átélte”, akkor a múlt és jövő egyetlen képben egyesül, tudatában a mítosz a „jövőről szóló emlékké” (E. Fischer) válik. A létstruktúra így a tudat struktúrájává lesz, a két struktúra létrehozza az ember és a világ találkozását.

A mítoszban az ember egyesül a világgal: de a világ a szimbólumon túl objektíven és hidegen csorog, nem tudja, hogy megragadták, nem tudja, hogy nem tud. A mítosz halála: az élet, a káosz, az objektív véletlenek halmaza. Mint ahogy a mítosz szükségszerűsége is ez. Ha a filozófiai szükségessége abban van, hogy egyáltalán van filozófia, vagyis abban, hogy a ráció filozófiai fogalmakban képes megragadni valamit, ami csak így ragadható meg, a mítosz szükségessége is csak a mítoszban van. Mint ahogy a filozófia a megismert véges világról a meg nem ismert végtelenre következtet azon az áron, hogy a filozófiailag megragadott végtelent a fogalomban megszünteti, úgy a mítosz is megszünteti a káoszt, az ember és a világ antagonizmusát, azal szünteti meg, hogy leírja és művészi harmóniába oldja.

Mint ahogy a filozófia azért képes az ismertről (a végesről) az ismeretlenre (végtelenre) való ugrást végrehajtani, mert logikailag következetes, úgy a mítosz is azért képes létrehozni a harmóniát, mert képi építkezésében következetes. Ahogy a filozófia a fogalmak rendjében érzékelteti a végtelent, úgy a mítosz a szimbólumban elnyeli és ábrázolja a világot. Ahogy a filozófia egy axiómán alapszik és mint ilyen igazsága logikai igazság, úgy a mítosz egy konvención alapszik és igazsága az ábrázolás igazsága.

Ezek persze csak analógiák, sőt gyakran egyszerű párhuzamok. A filozófia és a mítosz a ráció levésének különböző formái. Ugyanaz a ráció a tudományban, a mítoszban és filozófiában egyaránt a szükségszerűség képében mutatkozik: fontos azt tudni, hogy a ráció nem lehet meg egyik nélkül sem. A ráció létezési formái ezek: nem tehet róla, hogy ezek az ő létezési formái. Ez az ő természete: ilyen.

1970